

ХУТОРЯНСЬКА Т. В.,

здобувач

(Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

УДК 342.95

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ Й ЗАХИСТУ
ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ**

У статті проаналізована література щодо періодизації розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони й захисту дитинства в Україні. Запропонована власна періодизація цього питання.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, правопорушення, діти, захист дітей, охорона дітей.

В статье проанализирована литература по периодизации развития административной ответственности за правонарушения в сфере охраны и защиты детства в Украине. Предложена собственная периодизация данного вопроса.

Ключевые слова: административная ответственность, правонарушения, дети, защита детей, охрана детей.

This article examines the literature on periodization of administrative responsibility for violations in the field of conservation and protection of children in Ukraine. Also offered its own periodization on this subject.

Key words: administrative liability, tort, children, child protection, protection of children.

Вступ. Належне ставлення до розвитку дитини, захист її життя і здоров'я, матеріальне забезпечення посідало особливе місце в більшості цивілізованих культур світу за різних історичних епох. Не менш важливим вважалося приділення уваги духовному й естетичному розвитку майбутніх поколінь, унеможливлення фізичного і психологічного тиску тощо. Водночас досліджені факти засвідчують, що правова відповідальність за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, пройшла тривалий етап становлення, зумовлюючись соціально-економічним становищем держави, суспільним ставленням до неповнолітніх осіб тощо.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз літератури щодо періодизації розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони й захисту дитинства в Україні; надання власної періодизації цього питання.

Результати дослідження. За давніх часів, судячи зі збережених джерел, дітей убивали, кидали напризволяще, продавали в рабство, закладали, калічили навіть власні батьки [1, с. 73]. Отже, таке ставлення до дітей підтримувалося громадськістю й не каралося згідно із законодавством. Лише з поширенням християнства поступово стало мінятися ставлення до малолітніх осіб. У IV ст. н. е. дітовбивство було оголошено церквою злочином, що зупинило практику подібних правопорушень.

Зазначене свідчить, що в стародавньому світі дитина заслуговувала на підтримку лише у випадку міцного здоров'я та цінності для громади, інакше від неї позбавлялися в різний спосіб. Такі дії називалися інфантицид, підтримувалися на державному й суспільному

рівнях, а особи, відповідальні за знуцання над неповнолітніми, не каралися. Ситуація дещо покращується з поширенням християнства, де й на сьогодні превалюють ідеали милосердя та добротності.

Християнізація слов'янського світу вчинила вирішальний вплив на всі сфери життя суспільства, трансформацію суспільних стосунків, що не могло не позначитися на характері, формах допомоги й підтримки неповнолітніх. Проаналізувавши вказані питання, Р.Г. Великий та А.Ф. Лозинський дійшли висновку, що в V ст. започатковується суспільна благодійність (общинно-родова та церковна), яка в Київській Русі тісно пов'язана з процесом становлення державності й проникненням християнства [2, с. 156–157].

Згодом з'явилися інші напрями допомоги й підтримки: княжа, церковно-монастирська, приходська. Так, князь Володимир видає Статут про десятини, суди та людей церковних (996 р.), яким суспільне піклування доручалося духівництву. Крім того, створюються училища для навчання убогих і сиріт, у яких князь убачав основні умови подальшого економічного й духовного розвитку суспільства [3, с. 20].

Князь Володимир Великий цим Статутом офіційно зобов'язав духівництво займатися суспільним благодійництвом, визначивши десятину від княжих доходів на утримання монастирів, церков, богоділень і лікарень. Чим активніше поширювалося християнство на Русі, тим більше церква й особливо монастирі перебирали на себе повноваження опіки над нужденними [4, с. 3].

Отже, у контексті викладеного можна підсумувати, що до X ст. зародилися правові підстави покарання державних і церковних осіб за неналежний догляд і матеріальне забезпечення дітей-сиріт, а також дітей із багатодітних сімей. Водночас чітка регламентація юридичної відповідальності за вчинення правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, ще відсутні.

Надалі в п. 99 Руської Правди (розширена редакція за Троїцьким списком) [5] (перша половина XII ст.) прослідковується положення, згідно з яким батьків на законодавчому рівні зобов'язали здійснювати належний догляд за своїми дітьми. Зазначена правова норма регламентує, що в разі смерті одного із батьків малолітнім дітям до їхнього повноліття мають допомагати рідні. Разом із цими обов'язками останні набувають права розпоряджатися майном і грошима померлого. У випадку зловживання своїми правами й обов'язками опікуни несли покарання у вигляді штрафів або конфіскації окремого майна.

Однак санкції за неналежне виконання батьківських обов'язків, матеріальне забезпечення своїх або усиновлених дітей у Руській Правді чітко не прописані, хоча деклароване положення мало обов'язковий характер. Міра покарання за ці проступки визначалися церковними судами на власний розсуд й могла суттєво відрізнятись в аналогічних випадках, спираючись не на правові норми, а моральний осуд, етнокультурні традиції тощо.

Подальший аналіз історичних джерел щодо реалій середньовіччя на теренах сучасної Східної Європи свідчить про побої, знуцання, батьківський деспотизм і байдужість до дітей. Виходячи з системи покарань за вчинення окремих правопорушень, передбачених положеннями Соборного укладення 1649 р. [6], прослідковується нерівність прав дітей і батьків, нехтування життям і здоров'ям малолітніх.

Побиття дітей узагалі не вважалося правопорушенням, а необхідними заходами виховного характеру (ст. 4 р. XVI). До правопорушень також зараховано недогляд за хворими або старими батьками, однак батьки в разі фінансової скрути могли позбутися своїх дітей, віддавши їх до притулків чи богоділень без жодних правових наслідків (ст. 5 р. XVI).

Згідно зі ст. 6 р. XVI Соборного укладення 1649 р., діти не мали права скаржитися на своїх батьків за будь-які неправомірні дії, від жорстокого поводження до побоїв і знуцань.

На підставі аналізу окремих норм Соборного укладення 1649 р. щодо відповідальності за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, можна зробити такі висновки. Так, відмічаємо відсутність державного захисту щодо неповнолітніх у сім'ї, який повністю покладався на батьків, котрі самі визначали міру матеріального забезпечення, фізичного та психологічного розвитку. Жорстоке поводження, насильство, побої не каралися

на правовому рівні, певною мірою прослідковується навіть заохочення таких дій. Водночас заборонено скаржитися дітям на своїх батьків за вчинене насильство щодо них до органів державної влади, компетентних службових осіб, що каралося побиттям батогами.

Питанням відповідальності за неналежне виконання батьківських обов'язків батьками або особам, котрі їх замінюють, щодо дітей, які проживали за межами сім'ї або були усиновлені, присвячено також один із перших кодифікованих нормативних актів Великого князівства Литовського – Статут Великого князівства Литовського 1529 р. [7].

На відміну від Соборного укладення 1649 р., у Статуті Великого князівства Литовського 1529 р. приділено більше уваги до прав дітей, зокрема спостерігається можливість дітей із певного віку висловлювати свою думку з приводу особи майбутнього опікуна. На законодавчому рівні заборонялося вчиняти фізичне або психологічне насильство щодо дитини, змушувати до праці. Відповідальність за неналежне виконання своїх батьківських обов'язків полягала в тимчасовому позбавленні таких прав, штрафів або конфіскації майна.

З позитивними соціально-політичними змінами в Україні кінця XVI – другої половини XVII ст. пов'язують хоча й короткий, але показовий історичний проміжок розвитку законодавства у сфері охорони та захисту дитинства. На думку С. Матяж, це пов'язано з активізацією діяльності братств. Вони відкривали шпитали, друкарні, а особливого успіху досягли в розвитку мережі шкіл, організації в них навчання й забезпечення учнів підручниками [4, с. 4].

Більше того, у п. 2 Статуту Львівської братської школи 1586 р. [8, с. 79–85] наголошено на протиправності фізичного впливу на дитину з боку педагогів та інших працівників освітньо-виховних закладів.

На підставі зазначеного зробимо висновок, що братські школи були осередками розвитку науки й культурних цінностей на українській землі, виховання патріотичної молоді. За таких умов недопустимим вважалося неналежне виконання батьківських обов'язків, учинення насильства в сім'ї. Правопорушники зазнавали осуду громадськості й церкви, а отже, забезпечувався високий рівень моральності та духовності в суспільстві. Водночас на законодавчому рівні все ще відсутня чітка регламентація міри відповідальності за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини.

Правові норми щодо забезпечення нормального розвитку дитини мали описовий характер, зосереджуючись на самому правилі поведінки, а санкції не зазначалися. Наприклад, на батьків покладался обов'язок не відривати без нагальної потреби дитини від навчання, крім того, у такому випадку створити належні освітні умови вдома (п. 19 Статуту Львівської братської школи 1586 р.).

З другої половини XVIII ст. більша частина території нашої держави потрапила в правове поле Російської імперії, а тому тут діяли її всі нормативно-правові акти, у сфері охорони та захисту дитинства також. Поступово середньовічні традиції гноблення й фізичного покарання неповнолітніх відходять у минуле, права та свободи останніх починають захищатися на державному рівні.

Особисті взаємини батьків і дітей регулювалися цивільним законодавством, але основна увага приділялася моральному аспектові. За законом діти мали ставитися до батьків із повагою, покорю та любов'ю, «служить їм, ... зносить батьківські повчання та виправлення терпеливо та без опору» (ст. 177 Т. X Зводу законів Російської імперії 1826 р.) [9; 10, с. 66].

Покорою дітей сімейні стосунки не обмежувалися, оскільки, згідно зі ст. 172-176 Т. X Зводу законів Російської імперії 1826 р., визначено обов'язки батьків щодо виховання, навчання й матеріального забезпечення дітей. Однак ці законодавчі положення не були забезпечені нормами адміністративного примусу, тобто не передбачали відповідальності за ухилення батьків від належного виконання своїх обов'язків.

У Зводі законів Російської імперії 1826 р. відсутні норми щодо відповідальності за застосування насильства до дітей у сім'ї, а навпаки, закріплено право на фізичне покарання, під яким розумілися заходи виховання, тобто «батьки для виправлення дітей бешкетливих і неслухняних мають право використовувати домашні міри виправлення».

Особливим періодом розвитку правового регулювання адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, є проміжок перебування України у складі СРСР. Зазначені процеси корегувалися комуністичною ідеологією в умовах тоталітарного режиму, за якого декларований режим захисту прав і свобод громадян варіювався від жорстких заходів адміністративного примусу до повного ігнорування проблеми в окремих соціально значимих сферах життєдіяльності суспільства.

Лише після ухвалення базових міжнародних актів у сфері захисту прав людини ситуація поступово змінюється на краще. На державному рівні реалізуються програми протидії та боротьби з насильством у сім'ї, створюються умови реабілітації жінок і дітей, які постраждали від неправомірних дій.

Водночас адміністративна практика вказує на часті вияви насильства в сім'ї, які через відсутність спеціальної правової норми кваліфікувалися як хуліганство або завдання легких тілесних ушкоджень. Прийняття Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення в 1984 р. [11] також не вирішило зазначеної проблеми, оскільки в ньому теж не було такого положення.

З метою залагодження цієї правової прогалини Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» від 15 травня 2003 р. [12] Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено ст. 1732 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису»

Актуальною складовою соціального життя радянського суспільства були питання належного виховання майбутніх поколінь як продовжувачів марксистсько-ленінської ідеології. На державному рівні від батьків вимагалось належного виконання своїх обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей. Результатом цього стало передбачення в Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення ст. 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей».

Ставлення до вживання алкоголю неповнолітніми особами в СРСР завжди було вкрай негативним. Прийнято низку нормативно-правових актів, які врегульовували питання порядку й місця продажу лікєро-горілчанних виробів, віку, з якого дозволено придбання такого товару, тощо.

У Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення з урахуванням Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 29 травня 1985 р. № 316-ХІ «Про внесення змін і доповнень до Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення» [13] закріплено ст. 180 «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння».

Лише нещодавно, у 2013 р., вітчизняним законодавцем уведено адміністративну відповідальність не тільки за спонукання до вживання алкоголю дитиною, а й порушення порядку перебування останніх у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування (ст. 1801 Кодексу України про адміністративні правопорушення) [14].

Висновки. Аналіз наукових джерел і нормативно-правових актів різних історичних епох дав змогу здійснити періодизацію розвитку адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері охорони й захисту дитинства на теренах України.

Перший період (до X ст.) характеризується суспільним схваленням незабезпечення належних умов життєдіяльності й навіть убивства дітей у разі необхідності для общини, а також за несприятливих обставин (війни, голод, каліцтво дітей тощо). Такі дії підтримувалися на державному рівні, а особи, відповідальні за знущання над неповнолітніми особами, не каралися за законом.

Другий період (X–XVI ст. ст.) – ситуація щодо забезпечення розвитку дитини значно покращується з поширенням християнства. Зародилися правові підстави покарання службових осіб і церковних служителів за неналежні догляд і матеріальне забезпечення дітей-сиріт, а також дітей із багатодітних сімей. Водночас чітка регламентація адміністративної відповідальності батьків за вчинення правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, ще відсутня.

Третій період (XVII–XIX ст. ст.) – розвиток цивільного та сімейного законодавства, його кодифікація й систематизація сприяли запровадженню положень щодо забезпечення належних умов розвитку дитини (навчання, виховання, матеріальне забезпечення). Патріархальні традиції, перейняті більшістю суспільства, були реалізовані на правовому рівні у вигляді абсолютного підкорення дітей волі батьків. За таких умов насильство в сім'ї було нормою виховання, а батьки несли відповідальність лише за смерть дитини. Отже, у вказаний історичний проміжок засади адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини, не були сформовані.

Четвертий період (перша половина XX ст. – 80 р. XX ст.) – суттєва актуалізація науково-теоретичних пошуків і розвиток адміністративного законодавства у сфері охорони й захисту дитинства сприяли внесенню до Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення 1984 р. положень щодо адміністративної відповідальності за невиконання батьками або особами, котрі їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, продаж спиртних напоїв, а також за доведення неповнолітнього до стану сп'яніння.

П'ятий період (кінець XX ст. – до сьогодні) – розвиваючи міжнародні правові положення щодо належного забезпечення прав і свобод неповнолітніх осіб, законодавцем уносяться зміни й доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема у вигляді ст. 1732 «Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», ст. 1801 «Порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування».

Список використаних джерел:

1. Зеркалов Д.В. Социальная безопасность : [монография] / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 530 с.
2. Великий Р.Г. Церковно-монастирські форми суспільної благодійності в Київській Русі / Р.Г. Великий, А.Ф. Лозинський // Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво : збірник матеріалів VI Міжнародної наукової конференції. – Львів : ЛПБА УПЦ КП, 2013. – С. 156–159.
3. Костина Е.Ю. История социальной работы : [учебное пособие] / Е.Ю. Костина. – Вл. : Издательство Дальневосточного университета, 2004. – 110 с.
4. Матяж С. Історичні аспекти державного регулювання меценатської діяльності в Україні / С. Матяж // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 2. – С. 1–7.
5. Руська Правда. Розширена редакція (за Троїцьким списком) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://textbooks.net.ua/content/view/864/17/>.
6. Памятники русского права: Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года / под ред. К.А. Софроненка. – М. : Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1957. – Вып. 6. – 513 с.
7. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / под ред. К.И. Яблонскаса. – Мн. : Изд-во Академии наук БССР, 1960. – 253 с.
8. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н.П. Калиниченко и др. ; переклад укр. Х. Іванків. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
9. Сводъ Законовъ Россійской Имперіи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/211/>.
10. Сидорова В.С. Родители и дети: причины бытовой преступности в Российской империи во второй половине XIX в. // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2011. – Т. 4. : История. – № 4. – С. 65–74.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122 (зі змінами та доповненнями).
12. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису : Закон України від 15 травня 2003 р. № 759-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 30. – Ст. 244.

13. Про внесення змін і доповнень до Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 29 травня 1985 р. № 316-XI // Відомості Верховної Ради. – 1985. – № 24. – Ст. 553.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування у нічний час : Закон України від 16 травня 2013 р. № 243-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 11. – Ст. 140.

ЩЕРБИНА А. О.,
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
(Дніпропетровський
гуманітарний університет)

УДК 342.7+681.3

СУБ'ЄКТИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЯК КОРИСТУВАЧІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Стаття присвячена характеристиці нормативно-правових актів, що визначають категорії суб'єктів владних повноважень і їх компетенцію щодо використання й захисту персональних даних.

Ключові слова: суб'єкти владних повноважень, влада, організаційний принцип влади, інформаційні відносини, персональні дані.

Статья посвящена характеристике нормативно-правовых актов, определяющих категории субъектов властных полномочий и их компетенцию по использованию и защите персональных данных.

Ключевые слова: субъекты властных полномочий, власть, организационный принцип власти, информационные отношения, персональные данные.

Research paper investigates features of regulations that define the categories of authorities and their competence on the use and protection of personal data.

Key words: subjects of power, authority, organizational principle of power information relations, personal data.

Вступ. Інформаційне середовище, що сформувало сучасне українське суспільства, щодня вбирає інформацію не тільки офіційного публічного характеру, а все більше накопичує даних особистісного змісту про конкретних людей. Сталою тенденцією в розвитку інформаційних відносин, що виникають у процесі функціонування суб'єктів владних повноважень, є збільшення обсягів використання персональних даних громадян. Одночасне зростання рівня технічного оснащення суспільства сприяє спрощенню доступу необмеженого кола як фізичних так і юридичних осіб до персональних даних конкретної особи. Такі дані можуть використовуватись недобросовісними набувачами в незаконних цілях різноманітних шахрайських схем за для отримання майна громадян. Зазначені тенденції розвитку інформаційного суспільства в Україні зумовили необхідність закріплення на законодавчому

